

Racionalita bez rozumu a pochybnosti

Příspěvek ke kritice politické teorie monopolní buržoazie

H.—H. LANFERMANN — B. P. LÖWE

Berlin

Mezinárodní porada komunistických a dělnických stran v Moskvě 1969 podala vědecký výklad charakteru naší epochy. V hlavním dokumentu se mimo jiné k tomuto tématu praví: „V poslední třetině našeho století vstoupilo lidstvo do situace, v níž se zaostřuje dějinný spor mezi silami pokroku a reakce, mezi socialismem a imperialismem. Dějištěm tohoto sporu je celý svět, jsou jím nejdůležitější oblasti společenského života: hospodářství, politika, ideologie a kultura... Naše epocha je epochou přechodu od kapitalismu k socialismu.“¹

V marxisticko-leninské definici obsahu a hlavních tendencí současné epochy se jasně ukazuje, že jsou v ní zahrnuty poznatky dialektickomaterialistické vývojové teorie. Je to historickomaterialistická definice, v níž se jedná o vyzdvižení zákonitého charakteru společenského procesu.

Objektivní sociálně ekonomické, sociálně politické a ideologicko-duchovní zákonitosti tvoří nejvšeobecnější vnitřní strukturu tohoto dějinného procesu, obepínajícího celý svět. Současně je však každá konkrétně historická úvaha o společnosti již odkázána na to, že hlavní roviny společenského vývoje se ve své kvalitě strukturálně navzájem liší. Vztahy, které jsou konečně rozhodující v materiální základně společnosti, určují nejen politicko-ideologickou nadstavbu vzhledem k jejímu všeobecnému charakteru a její třídní podstatě, nýbrž také směrodatně určují obsah společenské formace. V přítomné době existují tak dva společenské řády — socialismus a imperialismus. Ani jeden není na základě jeho vlastních zákonů slučitelný s druhým. Konvergenčně teoretické spekulace o „smíšeném typu společnosti“ postrádají jakékoliv opěrné body ve skutečnosti [33]. Mezi státy s rozdílným společenským řá-

dem mohou existovat — za předpokladu zájmu o mír — pouze vztahy mírové koexistence. Poněvadž tím však nejsou zrušeny zákony působení třídního boje, podléhají také tyto poměry dějinnému vývoji a jsou ve své konkrétní podobě vždy výrazem poměru sil, měnicího se dále ve spěších socialismu [17 : 109 a n.].

Společenská skutečnost je ovšem diferencovanější a její vědecký výklad komplikovanější, než jak to může vyjádřit pouze formální zřetel na poměr základny a nadstavby. Rovněž určení epochy je obsažnější, než jak to ozřejmuje odkaz na hlavní roviny dějinného vývoje. Podkladem přechodu od kapitalismu k socialismu je totiž řada objektivních procesů růstu v oblasti výrobních sil a výrobních poměrů, které dokončují vedle třídního boje jakožto vlastní společenské hybné síly dialektiku vývoje [11 : 3 a n.].

Nepochybně k nim patří v sociálně ekonomické oblasti nesmírně pokročilý proces zespolenštění práce, tj. prohloubení a rozšíření vzájemné závislosti ve vztazích dělby práce celé společnosti. Do tohoto procesu je zahrnuta i věda, která se vzrůstající měrou stává bezprostřední výrobní silou. Věda proniká stále dalekosáhleji všechny společenské oblasti a stává se stále nepostradatelnějším nástrojem společenského plánování, řízení a správy [41].

Tato zjištění se také úplně shodují s vývojem vědy v imperialismu. Široký rozvoj kolektivní práce ve vědě, vytváření zařízení pro výzkum ve velkém pod vlivem monopolních svazů nebo státu, který hájí zájmy monopolů, spojení vědy a zbrojního průmyslu jakožto článku vojenskoprůmyslového komplexu, rozmanitá monopolní a státní opatření k orientaci výzkumu na oblasti, které přinášejí zisk a jsou strategicky důležité — to všechno jsou charakte-

¹ Úkoly boje proti imperialismu v současné etapě a akční jednota komunistických a dělnických stran

— viz: *Internationale Beratung der kommunistischen und Arbeiterparteien*. Moskau, Berlin 1969, s. 13.

ristické znaky hluboko zasahujícího zespo-
lečenštění vědy v imperialismu.²

Obsah a forma tohoto vývoje jsou vytvá-
řeny zcela zřejmě zostřováním a prohlubo-
váním rozporů v imperialismu, především
neřešitelností základního rozporu kapita-
listického společenského řádu. To propůj-
čuje snahám monopolní buržoazie o teore-
tické zvládnutí dějinného, v praxi pro ni
nezvládnutelného procesu třídní charakter,
který vystupuje i ve svých jevech. Výzva
přijímat ze socialismu [36 : 12] znamená
pro monopolní buržoazii ziskát více než
doposud cenné vědomosti o skutečných so-
ciálně ekonomických souvislostech jejího
vlastního výrobního a reprodukčního pro-
cesu a účinně použít tyto poznatky jakožto
státně monopolistické vědomosti panství
alespoň v některých dílčích oblastech spo-
lečnosti v zájmu své moci [1 : 766 a n.].

Vědecká práce se přitom stává jako kaž-
dá jiná práce zbožím a jako kterákoliv lid-
ská činnost je v státně monopolistických
společenských poměrech podrobena jhu
kapitálu. Současně nemohou být tyto stát-
ně monopolistické snahy nahlíženy pouze
z hlediska buržoazních záměrů směrem do-
vnitř, nýbrž musí v podmínkách třídního
sporů mezi socialismem a imperialismem
být hodnoceny jako prvek historické di-
menze poměru sil mezi oběma [2].

Věda je v marxisticko-leninském smyslu
primárně specifickou formou společen-
ských činností, která jakožto všeobecná
práce představuje dílčí oblast výrobní čin-
nosti společenského souhrnného dělníka
(K. Marx). Protože je sama zakořeněna
v praktické životní činnosti, je zároveň
výrazem pro dosažený stav možného prak-
tického ovládnutí přírodního a společenského
okolí člověka člověkem; je výrazem vě-
domí člověka, že je tvůrcem dějin.

Poněvadž věda jako dílčí oblast jed-
notného výrobního a reprodukčního pro-
cesu podléhá ve svém vývoji primárně
objektivním zákonům současné společen-
ské formace a navíc i právě vládnoucí vý-
robní poměry se reprodukuje v procesu
vědecké činnosti, vyplývá z toho její so-
ciálně ekonomická určenost [8]. Nemůže
proto existovat věda „o sobě a pro sebe“.

Tyto a jiné znaky vědy a vývoje vědy
myšlení buržoazie tuší; odráží tyto jevy a
procesy zkresleným způsobem, který je jí
vlastní. V soulase s imperialistickými třídní-
mi zájmy nabývají otázky týkající se
vědy zvýšeného významu, což je také vy-
jádřeno hodnotou místa, které zaujímají
v buržoazní ideologii [4], [5].

Ovládání procesu vzniku tak komplex-
ního společenského jevu vědy a jeho prak-
ticko-organizační zdolání vstoupilo do
centra třídního sporu. Věda je dnes poli-
tickou záležitostí prvního stupně.

I.

Niklas Luhmann — z různých důvodů vý-
znamný buržoazní sociální vědec a repre-
zentativní ideolog monopolní buržoazie pro
problémy, které zde budeme projednávat
— se zabýval vztahy mezi vědou a poli-
tikou, vytvářením teorie a politickou praxí
při specifickém pojetí otázky.

Nejenom pro něho „posouvá se proble-
matika udržení systému v „obtížném“ okolí
do středu vědeckého zájmu, který“ — jak
se domnívá — „se tím stává současně vy-
sokou měrou praktickým zájmem“. [24 :
101]. To se však má hned uvést na pravou
míru: není to „vědecký zájem“, který do-
voluje, aby se udržení státně monopolního
kapitalismu („systém“) stalo „praktickým
zájmem“. Je to naopak neudržitelnost zo-
stávající se krize kapitalismu, kterou mono-
polní buržoazie a její ideologové vágně po-
cítují; je to bezmocnost moci vyřešit bytí
i jediný ze základních rozporů tohoto spo-
lečenského řádu; to jsou mimořádně prak-
tické záležitosti.³ Neboť konec konců jde
o existenční podmínky monopolní buržo-
azie samotné. V sociálně ekonomické, so-
ciálně politické a ideologicko-duchovní ob-
lasti není možné, aby i ti nejochotnější
obránci odumírajícího kapitalismu zcela
přehlíželi „nevyléčitelnou nemoc krize“
[39]. Obzvláště je to také nestabilita impe-
rialistických mocenských poměrů, která
dává podnět k řadě dalekosáhle „realistic-
kých“ otázek kladených buržoazními ideo-
logy [15]. Tak považuje Luhmann za „emi-
nentně praktické pojetí otázky: jak je mož-
né udržet určité systémové struktury v mě-

² Srovnej podrobně Nikolajew, W.: *Forschung und Entwicklung im Imperialismus*. Berlin 1972. K otázce světónázorových filosofických problémů srovnej Domin, G. — Mocek, R. (vyd.): *Ideologie und Naturwissenschaft*. Berlin 1970.

³ Srovnej Luhmann, N.: *Zweck — Herrschaft — System: Grundbegriffe und Prämissen Max Webers*. In: N. Luhmann: *Politische Planung. Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971, s. 101.

nícím se, neovládatelném okolí“ tak, aby („systém“, společnost) dosáhl trvale životaschopnosti.⁴

Pojednáme-li dále o některých Luhmannových koncepcích, v nichž mu jde o řešení zmíněného problému, pak to může s ohledem na obrovský rozsah jeho prací sloužit pouze jako skica. Musíme se nutně omezit na některé hlavní stránky.⁵ Tyto vyplývají ze samotného Luhmannova pojetí otázky.

Především se mu jedná o „inventuru“ existujících buržoazních představ o společnosti. Jejich úprava pro praktické – míněno ve smyslu politické praxe – „teoretické“ potřeby monopolní buržoazie vyžaduje syntetizující celkový pohled, který má podat co nejpresnější popis společnosti pro vládnoucí vykořisťovatelskou třídu. Na tomto základě mají být dále projednávány ony problémy, které vyplývají pro zajištění moci a panství monopolní buržoazie. To předpokládá, že jsou vystopovány ty společenské jevy, které a) udržení stavu nebo b) jeho zpětné získání nebo c) rozšíření imperialistické moci a panství ovlivňují z celospolečenského hlediska.

Z této roviny mají pak být vypracovány uvnitř buržoazního politického vytváření teorie strategické a taktické koncepce, které nebrání vývoji širokého arzenálu „průzračných modelů jednání“, který je pro „předvídatelné“ a „nepředvídatelné“ společenské vývoje do té míry proveditelný, že může být zajištěn stav státně monopolistického kapitalismu.

Aby všechny tyto „služby“ pro zájmy monopolní buržoazie mohly být splněny, je zapotřebí zařadit vědu do struktury politických rozhodovacích procesů. Bezvýhradné přijetí takto uzpůsobené „zodpovědnosti“ vědy, ochotné k převzetí politického a ideologického „služebního závazku“ vědců pro zájmy kapitálu není dostatečné

rozvinuto. Jako předpoklad pro realizaci již zmíněných tří úkolů je to však nezbytné a potřebuje proto odpovídající všeobecně závaznou „normativní“ strukturu vědecké práce mající povahu současného buržoazního vědeckého rozumu.

V souvislosti se snahou o syntézu existujících sociálně teoretických vědomostí buržoazie nastupuje Luhmann jak diachronickou, tak synchronickou cestu analýzy. Tento přístup ke zkoumání sociálních procesů, který vůbec není v buržoazní sociologii samozřejmým, ozřejmuje dvojí. Na jedné straně se v něm určitým způsobem ztělesňuje zřetelná snaha napojit sociálně teoretické myšlení vědomě na požadavky imperialistické ideologie. To nutí Luhmanna, aby čelil rozšířenému, pozitivismem metodologicky legitimovanému odloučení vědeckých a světonázorových poznatků. Proto pro něho pozice extrémního empirismu v buržoazní sociologii představují právě tak nepřijatelná omezení tvorby teorie jako zabsolutizovaný racionalismus.⁶ Je pak pouze „důsledné“, že Luhmann – aniž se chtěl nebo mohl oprostít od neplodných subjektivně idealistických světonázorových pozic – ustrne na tradičním zacházení se „smysluplností“ sociálních jevů a procesů. Nelze přitom přehlédnout metodologické a v pravém smyslu kognitivně teoretické paralely s Husserlovou fenomenologií.⁷ Neboť tak jako jemu nejde Luhmannovi o to, aby pozoroval „sociálně“ takové, jaké je, „bez cizích přísad“ [32 : 8 a n.], nýbrž takovým způsobem, který již podsunuje sociálním jevům a procesům buržoazní „hodnoty“. Jsou to buržoazní hodnotové a náboženské představy v jejich nejvšeobecnější a nejabstraktnější formě, které Luhmann nakonec chápe jako obsah „smysluplnosti sociální“. Kapitalistická společnost má tedy jakožto buržoazní

⁴ Srovnej mj. i takové pesimistické a destruktivní představy o našem věku jako u Tofflera, A.: *Der Zukunftsschock*. Bern, München, Wien 1971, s. 352, 355 a n.

⁵ Viz podrobné analýzy u Löwe, B. P.: *Zum Verhältnis von spätbürgerlicher politischer Soziologie und politischer Ideologie des Imperialismus* (Dargestellt an den konflikt- und gleichgewichtstheoretischen Vorstellungen von A. F. Bentley, T. Parsons und R. Dahrendorf). Phil. Diss., Halle (Saale) 1971; Lanfermann, H.-H.: *Zu Wissenschaftsauffassungen in bürgerlichen Gesellschafts- und Sozialtheorien* (Unter besonderer Berücksichtigung der Industriegesellschaftskonzeption und der struk-

turell-funktionalen Theorie). Phil. Diss., Halle (Saale) 1972.

⁶ Srovnej Luhmann, N.: *Systemtheoretische Argumentationen, Eine Entgegnung auf Jürgen Habermas*. In: J. Habermas – N. Luhmann: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*, s. 378.

⁷ Srovnej Luhmann, N.: *Sinn als Grundbegriff der Soziologie*. In: J. Habermas – N. Luhmann: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*, s. 25 a n. Taktéž Luhmann, N.: *Selbststeuerung der Wissenschaft*. In: N. Luhmann: *Soziologische Aufklärung, Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*. Bd. 1. Opladen 1972, s. 233. Srovnej Husserl, E.: *Erfahrung und Urteil*. Hamburg 1948.

„řád“ nejenom „smysl“, nýbrž současně také „hodnotu“.⁸

Tato konstrukce vyznačuje Luhmannovo hledisko jako takové, které je diametrálně protikladné hledisku „ideologických abstinentů“ mezi buržoazními sociology. Současně je v něm zakotvena negace „řádu“, který neodpovídá „řádu hodnoty“ a nemá „smysl“. To znamená: socialistický společenský řád a teorie, s jejíž pomocí je vybudován a úspěšně se rozvíjí, tedy marxismus-leninismus, se vymykají podle Luhmannovy vize z rámce „legitimity“.⁹ Z tohoto důvodu také Luhmann považuje za nutné, aby nejen vyjádřil své výhrady vůči marxistickému světovému názoru a myšlenkovému aparátu,¹⁰ nýbrž aby imanentně prováděl konfrontaci s (obzvláště) marxisticko-leninským pojetím dějin a společnosti.¹¹

Sám Luhmann snad pocítoval, že jsou přitom přestupovány možnosti Husserlovy fenomenologie. Proto eklekticky spojuje behavioristický pokus o výklad „sociálního jednání“ s kybernetickou systémově teoretickou variantou, která se pokouší pojímat „sociální jednání“ jako „systém“.¹² Z toho vyplývá, že „společnost“, která je vybavena „smyslem“, tedy společnost orientovaná na buržoazní hodnoty, je „řádem“, pro nějž ještě zbývá vyložit jej jako „systém“, aby třídní zájmy buržoazie na takovém druhu „systému“ mohly být dostatečně zastřešeny.

Formulováno jinak, se současným přihlédnutím k vlastnímu cíli Luhmannovy tvorby teorie, mu jde o to, aby odkryl centrální a rozhodující procesy řízení, kontroly a rozhodování, které mají chránit „sociální systém“ státně monopolistického kapitalismu před „vnějším narušením“ a „vnitřním zhroutilím“. Luhmann, který právě funguje jako ideolog své třídy, se

snaží abstraktně jednostrannou diskusí o kategoriích odvrátit pozornost od jediné, vědeckého systémového pozorování společnosti, tj. od jejího pojetí jakožto konkrétně historické sociálně ekonomické společenské formace. To nemůže být hodnoceno jinak než jako pokus odvrátit pracující masy pomocí pseudovědeckých konstrukcí od teorie společnosti, která jediná může být pro ně teoretickou zbraní v boji o jejich osvobození — od marxismu-leninismu. Stejný význam přikládáme však také skutečnosti, že se Luhmann pokouší překlenout ve svém systémovém pojmu propast mezi „teorií a praxí“ nejenom z teoretického hlediska. Naopak je jeho cílem zakotvit pevně praktické požadavky imperialistické moci a panství jakožto orientační body teoretické práce. Jak tomu máme v hlavních bodech rozumět?

Aniž bychom na tomto místě sledovali Luhmannův postup znázornění, který je v jednotlivostech komplikovaný a částečně jde oklikami, můžeme se napřed — pokud jde o tento okruh problémů — vrátit k „evidentně praktickému postavení otázky“.

Z hlediska stabilizace státně monopolistických poměrů spatřuje Luhmann jedinou schůdnou cestu ve zvýšení moci kapitálu. Aby to zdůvodnil, přesahuje daleko Maxe Webera přes časté odvolávání na jeho dědictví.¹³ Jeho zevrubná znalost severoamerických „teorií o moci a politickém vlivu“ [14 : 37 a n.] mu ukázala, že teoreticky již nelze vyhovět buržoazním požadavkům s velmi omezenými libivými úvahami Maxe Webera. Moc a panství, politiku a vědu, byrokracii a manipulování nelze již dále kalkulovat v bipolárním modelu z decesionistického hlediska, tj. hodnocením politického poměru sil mezi kapitálem a prací, mezi buržoazií a proletariá-

⁸ Srovnej Luhmann, N.: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971, s. 69, 71.

⁹ Srovnej Luhmann, N.: *Gesellschaftliche und politische Bedingungen des Rechtsstaates*. In: N. Luhmann: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971.

¹⁰ Srovnej Luhmann, N.: *Systemtheoretische Argumentationen*. In: N. Luhmann: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971, s. 362.

¹¹ Tamtéž, s. 374.

¹² Srovnej Luhmann, N.: *Sinn als Grundbegriff der Soziologie*. In: J. Habermas — N. Luhmann: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*. Frankfurt am Main 1971, s. 75 a n.

¹³ Srovnej Luhmann, N.: *Zweck — Herrschaft — System*. In: N. Luhmann: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971, s. 97—100.

tem v jedné zemi v „uzavřeném, úplně harmonickém sociálním organismu“.¹⁴

Existence a úspěšný vývoj socialismu jakožto vedoucího hlavního oddílu současného světové revolučního procesu musí být nutně zakalkulovány v buržoazním myšlení. To se u Luhmanna odráží tím způsobem, že především hypoteticky formuluje představu o kapitalistickém společenském řádu jako v sobě spočívajícím organismu ve stavu rovnováhy a stability.¹⁵ Aby zodpověděl tuto otázku na základě víry — v souladu s Weberem — v racionalitu vzhledem k organizovatelnosti imperialistické moci a panství, zpřesňuje Luhmann tři ze svých základních předpokladů týkajících se „sociálního systému“. Za prvé podrobuje revizi tradiční představu o „organismu“ a kritizuje především to, že byly ovlivněny příliš schematickým pojetím organismu v biologii a fyziologii. Proto byly pro společenský organismus mylně postaveny do popředí jak úvahy o jeho neaktivním přizpůsobení měnícímu se okolí, tak mechanický determinismus ve vztazích příčiny a následku, pokud jde o poměry jednotlivých „orgánů“ navzájem. Je však třeba dbát dvou věcí. Na jedné straně se u sociálních systémů jedná o „organismy“, které mohou v poměru ke svému okolí uskutečnit — při existenci dostatečných „racionálních“ vhlédů — aktivní, vědomě řízené přizpůsobení, po případě jsou s to reagovat při odpovídající vlastní vnitřní pevnosti a síle na podmínky okolí tak, že mohou být uskutečněny „stanovené cíle“. Na druhé straně je proto třeba věnovat se vnitřním strukturám organismu a jeho vzájemným závislostem mezi příčinou a účinkem, aby byl nalezen onen optimální stav, který nepřenechává náhodě vědomý způsob reagování na vlivy okolí a vnitřní změny, nýbrž činí z nich pravidlo.¹⁶

Z toho vyplývá jako druhé těžiště Luh-

mannova zpracování hypotetická pochybnost o tzv. teorii rovnováhy a jejích absolutizujících výpovědích se zřetelem ke stabilitě systému.¹⁷ Podle jeho mínění nejsou v ní běžné předpoklady vhodné, neboť v realitě buržoazní společnosti samotný „řád“ nedává záruku pro její zachování, zapírání konfliktových potenciálů nedává jistotu pro jejich odstranění a konečně nelze zabránit nebo ovládnout skutečné vyřešení konfliktů (tajně jsou jimi míněny třídní boje), jestliže je neuznáme a zevrubně neprozkoumáme.¹⁸ Z této pozice kritizuje Luhmann omezenost teoretického východiska „teorie rovnováhy“ — totiž strukturálně funkční teorii a metodu v buržoazní sociologii.¹⁹

Jako první chybu jí vytýká, že přílišné zdůrazňování strukturálního aspektu „sociálních systémů“, a tím spoluurčený statický způsob pozorování, nejsou s to ani dost málo zachytit skutečné společenské procesy, a proto na nich založené výpovědi nemohou vyhovět politickoteoretickým požadavkům buržoazie v přítomnosti. Aby byla objasněna dynamika a komplexnost sociálních jevů a procesů, musel by být více rozpracován funkční aspekt sociálního systému [25]. Za druhé považuje za nedostatečné, že i v „teorii rovnováhy“ — až na málo výjimek — se málo přihlíží k faktorům „okolí“ sociálního systému, „vnějším poruchám“, jejich příčinám, účinkům a možnostem pružného reagování.

Třetí těžiště při přijímání teoretických premis pro „novou“ představu o společnosti leží u Luhmanna v rozšíření kybernetických systémových teorií. Ve schematickým přejímání kybernetických výpovědí, které jsou zavázány představám o „stroji“, spatřuje nedostatek, který vedl k tomu, že se bral příliš malý ohled na možnost společnosti „učit se“ z dějin a informací při odpovídajícím zpracování. Z to-

¹⁴ Srovnej Luhmann, N.: *Zweck — Herrschaft — System*. In: N. Luhmann: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971, s. 93; taktéž Luhmann, N.: *Sinn als Grundbegriff der Soziologie*. In: J. Habermas — N. Luhmann: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*. Frankfurt am Main 1971, s. 33 a n.

¹⁵ Srovnej Luhmann, N.: *Zweckbegriff und Systemrationalität*. Absch.: *Das Optimalitätsprinzip und seine Kritik*. Tübingen 1968.

¹⁶ Srovnej Luhmann, N.: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971, s. 68—69.

¹⁷ Srovnej Luhmann, N.: *Systemtheoretische Ar-*

gumentationen, Eine Entgegnung auf Jürgen Habermas. In: J. Habermas — N. Luhmann: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*. Frankfurt am Main 1971, s. 374 a n.

¹⁸ Srovnej Luhmann, N.: *Zweck — Herrschaft — System*. In: N. Luhmann: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971, s. 94—95.

¹⁹ Srovnej Luhmann, N.: *Systemtheoretische Argumentationen, Eine Entgegnung auf Jürgen Habermas*. In: J. Habermas — N. Luhmann: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*. Frankfurt am Main 1971, s. 292 a n.

hoto důvodu jsme prý ještě velmi vzdáleni tomu, abychom reagovali na vnitřní změny systému a na působení systému z vnějška adekvátně, tj. ve správném poměru mezi „stanovenými cíli“ a „zvolenými prostředky“. Tento tak důležitý problém pro plánovité jednání, který podle svého pojetí představuje průsečík pro přechod ke společensko-politické praxi, by se však musel stát právě tak racionálně ovládatelný, jak tomu je již ve formálních organizacích.²⁰

Luhmann dále mnohonásobně rozvedl tyto tři okruhy problémů v řadě menších i větších příspěvků. Je zde nemožné sledovat je detailně. Sice by se potom mimo jiné prokázalo, že Luhmann dochází k objevu reálných souvislostí, pokud jde o dílčí společenské oblasti mechanismu panství ve státně monopolistickém kapitalismu, a že má význam sledovat jeho výpovědi o krátkodobých politických plánováních na straně monopolní buržoazie. Zde však je třeba podřidit jednotlivé všeobecnému v jeho koncepci.²¹ Přitom se ukazuje, jak to ještě v dalším ozeřejmíme, že Luhmannova kritika, vyplývající z pragmatických úvah a týkající se teoretických tradic politického myšlení buržoazie, nikterak nepřesahuje jejich základní metodologický nedostatek.

Tento nedostatek spočívá na jedné straně v tom, že pro analýzu společenských jevů a procesů nelze položit za základ žádné objektivní kritérium, které by odpovídalo prvenství materiálního charakteru společenského pohybu. Druhý nedostatek, který podtrhuje neadekvátnost Luhmannových výpovědí o skutečnosti, spočívá v neschopnosti vyjádřit společnost v jejím „přírodně historickém procesu vývoje“ [19 : 131].

Nedostatek veskrze historického způsobu pozorování a vynechání determinující role sociálně ekonomických poměrů (ve smyslu prvenství materiálního) není však ještě dostatečným kritériem pro buržoazní charakter nějaké teorie, a tím konec kon-

ců pro její ideologický obsah. Tak jsou „věcné“, „časové“ a „sociální dimenze“ [26 : 709–710], které Luhmann staví do popředí, a zdůrazňování tzv. tržních poměrů²² zcela možným krokem pro buržoazní tvorbu teorie k tomu, aby se přiblížila společenským realitám. Samozřejmě se při takové mimořádně silné redukci objektivně historických a právě materiálních základů společenských jevů a procesů a při nevědecké deformaci zvláště výrobních a reprodukčních procesů nejedná o vědecké pojetí společnosti. Právě proto nelze určit přístup k třídnímu charakteru buržoazních sociálně teoretických koncepcí v první řadě z relativní vlastní zákonitosti tvorby teorie, nýbrž primárně z objektivního sociálně ekonomického postavení buržoazie, jejích politiků a ideologů v přítomnosti. Tento způsob zkoumání, který z analýzy třídních zájmů činí předpoklad, odpovídá osvědčeným vědeckým pracovním principům, zdůvodněným Marxem, Engelsem a Leninem. Na základě tohoto způsobu uvažování se pak také ukazuje, že se za zostřující krize kapitalismu všude kladené sociálně ekonomické otázky posunují, v rovnováze k sociálně politickým a duchovně teoretickým problémům, násilím do třídního zájmu monopolní buržoazie. V tom se projevuje nejenom podstatný rys ideologicko-teoretického procesu přizpůsobování na straně buržoazie, jemuž se snaží čelit zvýšeným aktivismem. Současně je pro krizi buržoazní ideologie příznačné reagovat na zmíněnou problematiku tím způsobem, že uvnitř eklektického arzenálu samotných teoretických koncepcí získávají opět na významu takové, které pocházejí z předmonopolistické vývojové fáze buržoazního myšlení a které byly imperialistickými ideology pro svůj kdysi pokrokový charakter dávno prohlášeny za mrtvé, po případě pomluveny. Proto bude stále více nutné zkoumat charakter ideologicko-teoretických koncepcí buržoazie jak analýzou současných jevů v poměru k objektivnímu třídnímu postavení a třídním zájmům, tak

²⁰ Srovnej Luhmann: N.: *Lob der Routine*. Luhmann, N.: *Reform und Information: Theoretische Überlegungen zur Reform der Verwaltung*; Luhmann, N.: *Reform des öffentlichen Dienstes: Zum Problem ihrer Probleme*. In: N. Luhmann: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971, s. 123 a n., resp. s. 181 a n., resp. s. 203 a n.

²¹ Autoři mají v plánu provést podrobnější zkoumání k tomuto okruhu problémů.

²² Srovnej Luhmann, N.: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971, s. 70–72.

i přibrat duchovně historický vývoj na pozadí zákonů průběhu dějin.²³ Ke kterým konkrétním výsledkům docházíme v tomto ohledu u Luhmanna?

II.

Luhmannovo rozhodující „novodobé“ zpracování teorie, které uskutečňuje paralelně se svou syntézou existujících buržoazních představ o společnosti, opírá se ve svém těžišti o výsledky a diskuse společenských věd ve Spojených státech amerických. Nesetrvává však ve svých teoretických úvahách nikterak v zužujícím rozjímání takových ideologů, kteří orientují svá „doporučení“ pro monopolní buržoazii podle zájmů krátkodobého zvyšování zisku. Oproti těmto „hledáčům zisku“, kteří spatřují všeobecný lék např. v pojmech managementu — jako v teoriích human relations a technokratickém novoracionalismu [35 : 825 a. n.] —, přistupuje Luhmann ostřeji z hlediska strategické tvorby koncepce k vypracování „doporučení“. Pro takové státně monopolistické vědění o panství, které má být vypracováno ve smyslu „dlouhodobých programů“,²⁴ vystupuje Luhmann jako „stabilizátor systému“, přičemž mu poznatky teorie systému mají umožnit komplexnější pohled na souvislosti ekonomie, politiky a ideologie.

Na jedné straně se chápá deduktivně empiristické teorie sociálního jednání.²⁵ Tuto — s jejím korunním svědkem G. C. Homensem — zpracovává převážně k tomu účelu, aby našel objektivní podmínky sociální soudržnosti společnosti. Tyto podmínky jsou považovány za potud nezávislé na lidském subjektu, pokud již jsou a zůstávají vždy k dispozici před jeho a nad jeho existencí. Na druhé straně domýšlí Luhmann myšlenkové postupy tzv. strukturálně funkční teorie, reprezentované T. Parsonsem [23]. Zde se jedná o lokalizování existujících strukturálních základů a funkčních vztahů mezi „částmi“ sociál-

ního systému tak, aby byly vyzdvíženy jako základna „struktury řádu“ na obecný předpoklad sociální existence vůbec.²⁶

Oba teoretické výchozí body kromě toho slouží ve svém zpracování k tomu, aby bylo lidmi „nahlédnuto“, že existující společenské poměry jsou jim neodvratně dány předem a že musí koncentrovat svou veškerou sílu v rámci „daného“ na jeho udržení. Pouze tehdy bude prý onticky stanovený „smysl“ sociálního systému realizován rovněž vědomým jednáním; optimálnost celku bude tak založena na souhlase „smyslově dané racionality systému“ a „racionálně fundovaného praktického jednání“.²⁷

Proto je třeba poukázat na to, že Luhmannovo pojetí je velmi vzdáleno tomu, aby se byl jen přiblížilo kritériím vědecké sociologie, vypracovaným s takovou genialitou Leninem.²⁸ Luhmann není s to vyvodit objektivní existenci základnu společnosti z jejich materiálních životních poměrů, primárně výrobních a reprodukčních poměrů. V úplném protikladu k tomu konstatuje ve zvláštním zkřížení objektivně a subjektivně idealistického přístupu „sociální jednání“, které je odtrženo od svých materiálních společenských a právě konkrétně historických podmínek. Proto je pro Luhmanna touto cestou nemožné převést společenské příčiny a účinky, a proto i kauzalitu a zákonitost na jejich objektivní souvislost v historickém vývojovém procesu. Také zde je — přes zdánlivě dialektické eskapády — opak pravdou. Sociální vývoj je konec konců vázán na ideální faktory (mimo jiné tvořivost a schopnost učení, racionální přizpůsobení neracionálnímu okolí). Společenský pokrok nehodnotíme podle toho, jak jednata materiálních a duchovních výrobních sil slouží zájmům celé společnosti, nýbrž podle toho, zda („racionální“) prostředky, „zvolené“ uvnitř pragmatického schématu účel-prostředek, odpovídají („racionálním“) cílům „stanoveným“

²³ V praktikování tohoto metodického přístupu poskytl sovětská zkoumání hojně příklady. Srovnej nejnověji Gulijew, W. E.: *Demokratie und Imperialismus, Ideologien — politische Realitäten*. Berlin 1972. Výrazně to formuloval i Schabad, B. A.: *Die politische Philosophie des gegenwärtigen Imperialismus, Zur Kritik der antikomunistischen Grundkonzeptionen*. Berlin 1970, s. 221 a. n.

²⁴ Příkladem pro to je mj. Ehmke, H. (vyd.): *Perspektiven — Sozialdemokratische Politik in den 70er Jahren*. Hamburg 1969. K těmto otázkám srovnej také Bönisch, A.: *Futurologie, Eine kritische Analyse bürgerlicher Zukunftsforschung*. Berlin 1971.

²⁵ Srovnej Luhmann, N.: *Zweckbegriff und Systemrationalität*. 1. kap., Tübingen 1968.

²⁶ K politickoteoretickému úmyslu srovnej také zvláště Luhmann, N.: *Soziologie des politischen Systems*. In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. Heft 4/1968.

²⁷ Srovnej Luhmann, N.: *Zweckbegriff und Systemrationalität*. Abschn.: *Regulierung durch Werte und Zwecke* a *Die Bestandsformel*. Tübingen 1968.

²⁸ Srovnej Luhmann, N.: *Zweck — Herrschaft — System*. In: N. Luhmann: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971. Abschn. IV a V.

partikulárními zájmy (monopolního kapitálu) a přispívají optimálně k úspěchu (zisku).²⁹ Vedle těchto metodologických „nedostatků“, které právě nelze nijak jinak vysvětlit než Marxovým poukazem na to, že „omezené způsoby myšlení“ mají jako hnací předpoklad „omezené způsoby jednání“ [31 : 47], je Luhmannovo stanovisko významné ještě z jiného hlediska.

Lenin poukazoval na to, „že pojmy řád, zákonitost a jiné mohou být vyjádřeny za určitých podmínek matematicky určeným funkčním vztahem“.³⁰ Luhmann používá takové metody a dospívá přitom k odhalení různých souvislostí, zvláště uvnitř státně monopolistické nadstavby, takže jeho výpovědi vedou k reálným vědomostem o imperialistické moci a panství. Avšak zabsolutizování funkčního přístupu ve funkcionalismu a zanedbávání genetického způsobu uvažování o celospolečenských procesech vede současně k naprosto mylným interpretacím. Tak odporuje verbální odvolávání se na dynamiku sociálních a obzvláště politických procesů na základě obecně typického staticky ahistorického stanoviska zákonitému vývoji v dějinách; to ovšem právě s ideologickým závazkem zdůvodnit naproti tomu tvrzenou věčnost „existujícího řádu“. Tento rys, který Luhmanna spojuje v ahistorismu se všemi imperialistickými ideology k dějinám [16 : 315—316], působí obzvláště v koncepci o tzv. politickém systému. Neboť tvrzení o „proměnlivosti“ buržoazního panství a jeho údajné možnosti podrobit se pružným přizpůsobením společenskému pokroku stojí v příkrém protikladu k Luhmannově celkové snaze ponechat existující imperialistické poměry moci a panství v jejich základním charakteru a obsahu nedotknuté, po případě — pokud jde o formy a metody — učinit je efektivnější s cílem zvětšení moci. Proto také Luhmann pochybuje, jako snad žádný jiný buržoazní ideolog, o té tak velice zaklínané „všemohoucnosti“ manipulace masami, poněvadž vidí, že ideologické vzory podléhají čas od času vzrůstajícímu opotřebení, takže nevznikají s dostatečnou jistotou „optimální podmínky panství“ pro realizaci zájmů monopolní buržoazie [28]. A to především ne

ze strategického hlediska. Otázky zachování stavu; opětného získání a rozšíření, popřípadě zvýšení imperialistické moci — ze strategického hlediska a ze zřetele celospolečenského — jsou proto pro něho teprve druhořadě „samostatnými“ problémy ideologie. Primární je „praktická“ stránka celku, která se opět pro Luhmannovo teoretické postavení otázky stává takovým způsobem určující, když se mu jedná o spojení tradičních forem panství, jeho způsobu a metod, s posílením ideologické moci buržoazie ve smyslu jím koncipované „rationality systému“.

V „přesahující teoretické celkové koncepci“ [28] by mohla „základní otázka novodobé politické filosofie“ podle toho směřovat pouze k tomu, „zda a za jakých předpokladů může být stabilizován vyrovnaný politický systém, funkčně specifikovaný na vytvoření závazných rozhodnutí, ve svém společenském okolí“ [26 : 712], [22 : 617]. [25 : 616 an.].

K tomu formuluje Luhmann program. okolo kterého buduje svoji ideologicko-teoretickou koncepci buržoazní systémové interpretace společnosti, v níž chce ukázat „že

I. společenská *diferenciace* určitých oblastí jednání jakožto společenský systém a II. vysoká společenská *autonomie* tohoto systému,

III. jeho *funkční specifikace* na vytvoření závazných rozhodnutí a vytvoření společenské moci umožňují, že současně s touto diferenciací

IV. roste *vlastní komplexnost a selektivita* politického systému, tedy

V. je vyvoláno zvýšení komunikačního výkonu *zevšeobecněním* a reflexivností moci, že toto

VI. činí žádoucí *interní funkční diferenciace* a dále převzetí společenských problémů do systému, především pak

VII. si vynucuje *vnitřní zajištění rizik*. Nahlíženo v souvislosti s tím tyto různé proměnné vysvětlují, že a jak

VIII. je možná *stabilizace politické funkce* na úrovni vyšší společenské komplexnosti“ [26 : 705—706].

Toto zdánlivě nerozuzlitelné spojení sociologických abstrakcí musíme rozluštit

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Srovnej Lenin, W. I.: *Werke* Bd. 14. Berlin 1962, s. 155. (Podrobněji k tomu viz Gulijew, W. E.:

Demokratie und Imperialismus, Ideologien — politische Realitäten. Berlin 1972, s. 39 a n.)

tak, že ukážeme politické jádro obsažené v této koncepci a buržoazní zájmy stojící za těmito abstrakty. Začneme poslední výpovědí (VIII.), poněvadž je v ní vyjádřena cílová představa jak teoretické osnovy, tak „racionální způsob chování systému“, který má tato řídit a regulovat — zde v pravém smyslu politického mocenského aparátu a mechanismu panství. Víra ve stabilitu, touha po ní, právě tak jako přesvědčení, že je možno ji realizovat, se již nerozšiřuje na celou společnost, nýbrž spíše omezuje (jako v konfliktových teoretických pojetích) na obecné, avšak bezprostřední podmínky moci a panství, a tím v užším smyslu na politický systém jako součást politické nadstavby. Taková koncentrace na „teoretické“ má své příčiny mimo jiné v koncentraci na „politicko-praktické“, to znamená: politický systém panství imperialismu má být s to reagovat „efektivněji“ na změněné vnitřní a vnější podmínky a jako nástroj diktatury státně monopolistické oligarchie se má stát v mnoha ohledech výkonnější.³¹ To je současně také třídní obsah Luhmannovy kategorie „komplexnosti“, která je k dispozici v „politickém systému“ tehdy, když všechny jeho články na podkladě strukturálních základů státně monopolistického „řádu“ plní „optimálně“ svou funkci — realizovat moc — vzájemně sladěným způsobem.

„Komplexnost sociálního systému“ znamená dosažení celospolečensky platné „plnosti moci“, které lze prý dosáhnout vzájemným působením „diferenciace“ (I.), „autonomie“ (II.) a „funkční specifikace“ (III.). Při „diferenciaci“ určitých oblastí jednání jde o vymezení politických jednání od ostatních oblastí sociálního jednání s cílem udržet separátní oblast politických vztahů proti celku sociálních poměrů. Vysoká společenská „autonomie“ politického systému, která má být takto vytvořena, poskytuje vedle zastírání souvislosti ekonomie a politiky větší přehlednost a ovladatelnost oproti společenským oblastem chápaným jako podřízené dílčí systémy. Takto

vědomě podporované relativní osamostatnění politického systému má jej učinit dalekosáhle imunním proti malé odolnosti k narušení, způsobené vnitřní labilitou, a proti nátlakům na přizpůsobení, vykonávaným „neovladatelným okolím“ socialismu. Současně se tím má umožnit „funkční specifikace“, poněvadž z politického systému se mají rozšířit na celou společnost záruky řádu, které musí být všemi přijaty a dodržovány. Tak např. v oblasti státně byrokratické správy vytvořením „závazných rozhodnutí“,³² v oblasti zhodnocování zboží pracovní síla k realizaci zisku³³ a podobně i v oblasti vzdělání, výchovy a vědy.³⁴

„Vlastní komplexnost a selektivita“ (IV.), které tak mají pro politický systém vzniknout, ztělesňují jednak koncentrované zastoupení monopolního kapitálu imperialistickým státem, jednak výběr monopolů pro zapojení do politického výkonu moci, které jsou na základě své ekonomické síly nejspíše s to zastupovat monopolistické celkové zájmy ve státně monopolistické organizační formě za účelem optimalizace zisku.³⁵ Taková koncentrace politické a ekonomické moci ve formě jejího vědomého splynutí v politickém systému by na jedné straně vedla ke „zvýšení komunikačního výkonu zevšeobecněním“ (V.). To znamená relativní sjednocení monopolistických stanovení cílů na základě společných třídních zájmů, které má umožnit závaznost všeobecných „hodnot“ centrální plánování, zaměřené na „normy“. Na druhé straně by tím mohla být vyřešena „reflexivnost moci“, což znamená, že politický systém zvyšuje koncentrovaným nasazením svých mocenských prostředků vnitřní „podmínky výkonu“, tj. celospolečenské možnosti pro realizaci „stanovených cílů“ — primárně stabilizace systému a optimalizace zisku.

Při tom všem připadá zvláštní význam „vnitřnímu zajištění rizik“ (VII.), neboť jim má být umožněn — převzetím společenských problémů do politického systému — státně řízený, reformistický „obrat“.³⁶

³¹ K tomuto problému srovnej též Schmidt, M.: *Thesen zur Entwicklung des imperialistischen Herrschaftssystems*. In: IPW-Berichte, Heft 3/1972.

³² Srovnej Luhmann, N.: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971. Abschn. III a IV.

³³ Srovnej tamtéž, s. 74.

³⁴ Srovnej Luhmann, N.: *Selbststeuerung der Wissenschaft a Luhmann, N.: Reflexive Mechanismen*. In: N. Luhmann: *Soziologische Aufklärung*,

Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme. Bd. 1.

³⁵ Srovnej Luhmann, N.: *Zweckbegriff und Systemrationalität*. 4. kap. Tübingen 1968, Abschn. 2 a 3. Opladen 1972, s. 92 — 102.

³⁶ Srovnej Luhmann, N.: *Systemtheoretische Argumentationen, Eine Entgegnung auf Jürgen Habermas*. In: J. Habermas — N. Luhmann: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*. Frankfurt am Main 1971, s. 364 a n.

Tyto státně monopolistické reformy (v pravém smyslu a v těžišti politické reformy) mají nivelizovat „potenciály konfliktů“ tím, že přefunkcionalizují „poruchy systému“ proměnnými technikami panství na faktory stabilizující systém. „Politický systém změní pak tyto konflikty z nezprostředkovaného protikladu v řízený, verbalizovaný boj...“ [26 : 714], píše Luhmann a přisuzuje tak buržoaznímu parlamentarismu a mechanismu stran a organizací jejich buržoazní třídní úlohu.

Luhmann vidí pro zajištění tohoto funkčního mechanismu státně monopolistické moci a panství hlavně dvě roviny: 1. V politickém systému je místo pouze pro takové aktéry, kteří se podrobili zkoušce spolehlivosti cestou vzestupu „zdola“ „nahoru“ nebo kteří obdrží na základě svého původu politické „dědičné právo“ jako mandát; o nich lze tedy vcelku s jistotou předpokládat, že se ztotožňují se státně monopolistickými „cíli“ co do zájmu. Politika je tedy „povoláním“ — spíše zaměstnáním — vybrané a spolehlivé elity [25 : 718]. 2. Tzv. publikum, tj. pracující masy, jsou „objekty“ politické správy (především státní byrokracie), která je opět jen nástrojem v rukou „subjektů“ politiky, tj. monopolní buržoazie [26]. Účinný důkaz“ pro to, že „cíle stanovené politickým systémem“ jsou přijímány, a to se dokumentuje aktivním spolupůsobením na jejich realizaci, „zajišťuje“ pak masám, které se zřeknou svých třídních zájmů, „uznání“ a „trpění“ v politickém systému právě tak jako jejich „odškodné“ tímto „systémem“. Jinak je třeba počítat s odstupňovaným programem „sankcí“, který má sahát od morálního a duchovního nátlaku přes materiální manipulaci až k bezohlednému nasazení otevřeného politického násilí imperialistických orgánů moci a panství [23 : 19], [26 : 707 a n.].

Podobně je to s Luhmannovými postoji, pokud jde o postavení vědy, popřípadě roli vědců v sociálním systému a jejich participaci na politickém systému. Aniž bychom se zde mohli zabývat i dosti důležitými problémy (např. týkajícími se teorie poznání), stojí opět v centru Luhmannova postavení otázky potenciál vědy

z hlediska jeho praktických možností zhodnocení v zájmu monopolní buržoazie. Odhlédneme-li od celé akademizující maškarády a jejího nátěru, poplatného zčásti pozitivizmu, zčásti kritickému racionalismu, pak je konec konců věda pro Luhmanna silou, která má postihnout „reflexivnost moci“ (srovnej výše) nejenom teoreticky, nýbrž má také uvažovat o způsobech a metodách její praktické realizace, které slibují záruku úspěchu. Taková vědecká „produkce“ má zřejmě vyšší užitnou hodnotu, než jaká vyplývá z úzce omezené realizace zisku u jednotlivého kapitalisty. Strategický význam vědy jako faktoru světového sporu tříd je Luhmannem sice zcela zřetelně nahlížen, i když to nepřiznává expresis verbis. Proto Luhmann tak důrazně odůvodňuje služební poměr vědy ve státně monopolistickém kapitalismu, v němž je současně reglementována role vědce [26 : 725].

Podle toho věda a vědec podléhají — u Luhmanna vědomě anonymně — „selekcím“, „které disponují osvědčeními schopností, místy, finančními prostředky, publikačními možnostmi a technickými pomůckami a rozhodují o jejich přidělování“.³⁷ Za tímto opisem se skrývají státně monopolistické instituce řízení, které určují směr vědeckých aktivit podle toho, které „stanovené cíle“, jež mají být uskutečněny politickým systémem, potřebují „racionální“ podporu. Vedle této služební povinnosti vědců, zajištěné „závazným rozhodnutím“, podle něhož mají tito vědci sloužit jako platní pomocníci kapitálu, spatřuje Luhmann „ve veřejném mínění... důležitý, i když ne nejdůležitější symptom, jímž se uskutečňuje autoregulace vědeckého systému“.³⁸ Zde se mu jedná o „předpoklad pro pozoruhodnost“ objevů, nazývanou v celkové problematice také „reputací“.³⁹ Že Luhmannovi přitom nejde o objektivní zákonitosti vývoje vědy a relativní vlastní zákonitost vědy, nýbrž o „ocenění“ ve státně monopolistickém zájmu, je mimo jiné zřejmé z toho, že „pozoruhodnost“ vědy lze odebrat z roviny věčné komunikace a osamostatnit, pokud je ovšem dosaženo shody o tom, co je „hodnotné“.⁴⁰ Toto rozhodnutí nepřísluší však

³⁷ Srovnej tamtéž.

³⁸ Srovnej tamtéž.

³⁹ Srovnej tamtéž.

⁴⁰ Srovnej tamtéž; také s. 149 a n.

ani tzv. veřejnému mínění a jeho zdánlivě třídně indiferentnímu úsudku — a už vůbec nesmí být přiznáváno pracujícím masám, které mají zájem na společenském pokroku — nýbrž monopol rozhodování a hodnocení spočívá na těch, kdo vystavují „úvěr“, „směnkou na pravdu“, která má tedy být závazná pro „publikum“. Takto subjektivistická koncepce pravdy, která daleko překračuje teoreticko-poznávací význam, je nutným důsledkem pragmatické teoreticko-vědecké pozice; pozice, která dává neomezeně přednost vědecko-politickým zájmům monopolní buržoazie.

„Nyní se už nejedná o to,“ jak Marx předvídatě charakterizoval, „zda ten či onen teorém je pravdivý, nýbrž o to, zda je kapitálu potřebný nebo škodlivý, pohodlný nebo nepohodlný, protipolicejní nebo ne. Na místo nezištného zkoumání nastupuje placené zápasnictví z povolání, na místo nestranného vědeckého zkoumání špatné svědomí a zlý úmysl apologetiky.“ [30 : 13] „Teorie“ takových „vědců“, kteří se vědomě staví do služeb třídy odsouzené historicky k zániku, koludují s objektivními požadavky vývoje vědy v zájmu lidstva osvobozeného od vykořisťování a utlačování. Jsou to „teorie“ proti lidskému rozumu, poněvadž legitimují a obhajují historický přežitek při zneužívání vědeckých názorů.

Zčásti správné poznatky, platné v úzkém okruhu, nejsou s to klamat o tom, že stojí konec konců v nesprávné, pseudovědecké důvodové souvislosti. To je ovšem základní rys odpovídající vnitřní povaze. Jako produkty buržoazní tvorby vědomí mohou poskytnout pouze neadekvátní odraz skutečnosti, poněvadž se snaží odůvodnit oprávněnost bytí buržoazie, jehož tato třída již dávno historicky pozbyla. Této snaze je proto imanentní — u Luhmanna vědomý a otevřený — postoj proti těm společenským silám, které jsou v naší epoše nositeli společenského pokroku. Proto je revoluční dělnická třída, která pod vedením své marxisticko-leninské strany buduje úspěšně novou společnost, a zvláště vítězná ideologie této třídy středem koncentrovaného nepřátelství reakčních třídních sil a jejich ideologů. Pro tyto síly je snad ještě možné dosáhnout pomocí jednotlivých poznatků určitých „stanovených cílů“ ve smyslu cílů blízkých. Avšak „daleký cíl“ umožnit ka-

pitalismu přežít na věčné časy a vzít socialismu životaschopnost zůstává nedosažitelný v důsledku působení společenského zákona přechodu od kapitalismu k socialismu. I tak zvané „chtěné cíle“ se objektivně obracejí proti tomuto „dalekému cíli“, poněvadž jsou samy s odpovídajícími politickými opatřeními podstatným aspektem dalšího zostření a prohloubení krize imperialismu. Tak „teorie“, které jsou poplatné reakci, nemohou ve své historické nemohoucnosti zastavit rozhodnou a nezadržitelnou ofenzivu marxismu-leninismu v jednotě a semknutosti jeho tří součástí, ani popřít nepřemožitelnost socialismu jakožto společenského řádu, kterému náleží budoucnost celého lidstva.

Literatura

- [1] Bergner, D.: *Ideologie und Strategie*. In: Deutsche Zeitschrift für Philosophie. Heft 7/1968.
- [2] Bergner, D.-Löwe, B. P.: *Philosophische Probleme des Kampfes gegen die Globalstrategie*. Abschnitt 4. In: Deutsche Zeitschrift für Philosophie. Heft 9/1970.
- [3] Bönisch, A.: *Futurologie, Eine kritische Analyse bürgerlicher Zukunftsforschung*. Berlin 1971.
- [4] Breshnew, L. I.: *Auf dem Wege Lenins*. Berlin 1972.
- [5] Domin, G.: *Differenzierungen und Gleichschaltungen im bürgerlichen Wissenschaftsverständnis der Gegenwart*. In: Deutsche Zeitschrift für Philosophie. Heft 11/1971.
- [6] Domin, G.-Mocek, R. (vyd.): *Ideologie und Naturwissenschaft*. Berlin 1970.
- [7] Ehmke, H. (vyd.): *Perspektiven — Sozialdemokratische Politik in den 70er Jahren*. Hamburg 1969.
- [8] Fiedler, F.: *Wissenschaftliches Erkennen und sozialistische Produktionsverhältnisse*. In: Deutsche Zeitschrift für Philosophie. Heft 8/1969.
- [9] Gulijew, W. E.: *Demokratie und Imperialismus, Ideologien — politische Realitäten*. Berlin 1972.
- [10] Habermas, J.-Luhmann, N.: *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*. Frankfurt am Main 1971.
- [11] Hager, K.: *Sozialismus und wissenschaftlich-technische Revolution*. In: Neues Deutschland, 22. 6. 1972.
- [12] Husserl, E.: *Erfahrung und Urteil*. Hamburg 1948.
- [13] *Internationale Beratung der kommunistischen und Arbeiterparteien*. Moskau 1969, Berlin 1969.
- [14] Kalenski, W. G.-Mocek, R.-Löwe, B. P.: *Politologie in den USA, Zur Kritik imperialistischer Machtkonzeptionen*. Berlin 1971.

- [15] Karenin, A.: *Die Philosophie der politischen Macht*. Moskau 1971.
- [16] Kon, I. S.: *Der Positivismus in der Soziologie*. Berlin 1968.
- [17] Krassin, J.: *Leninismus und Revolution*. Moskau o. J.
- [18] Lanfermann, H.-H.: *Zu Wissenschaftsauffassungen in bürgerlichen Gesellschafts- und Sozialtheorien* (Unter besonderer Berücksichtigung der Industriegesellschaftskonzeption und der strukturell-funktionalen Theorie). Phil. Diss., Halle (Saale) 1972.
- [19] Lenin, W. I.: *Werke*. Bd. 1, Berlin 1971.
- [20] Lenin, W. I.: *Werke*. Bd. 14, Berlin 1962.
- [21] Löwe, B. P.: *Zum Verhältnis von spätbürgerlicher politischer Soziologie und politischer Ideologie des Imperialismus* (Dargestellt an den konflikt- und gleichgewichtstheoretischen Vorstellungen von A. F. Bentley, T. Parsons und R. Dahrendorff). Phil. Diss., Halle (Saale) 1971.
- [22] Luhmann, N.: *Funktion und Kausalität*. In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. Heft 2/1962.
- [23] Luhmann, N.: *Funktionale Methode und Systemtheorie*. In: *Soziale Welt*. Heft 1, 1964.
- [24] Luhmann, N.: *Politische Planung, Aufsätze zur Soziologie von Politik und Verwaltung*. Opladen 1971.
- [25] Luhmann, N.: *Soziologie als Theorie sozialer Systeme*. In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. Heft 3/1967.
- [26] Luhmann, N.: *Soziologie des politischen Systems*. In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. Heft 4/1968.
- [27] Luhmann, N.: *Soziologische Aufklärung, Aufsätze zur Theorie sozialer Systeme*. Opladen 1972.
- [28] Luhmann, N.: *Wahrheit und Ideologie*. In: *Der Staat*. Heft 1/1962.
- [29] Luhmann, N.: *Zweckbegriff und Systemrationalität*. Tübingen 1968.
- [30] Marx, K.: *Das Kapital*. Bd. 1, Berlin 1955.
- [31] Marx, K.-Engels, F.: *Werke*. Bd. 3, Berlin 1956.
- [32] Marx, K.-Engels, F.: *Werke*. Bd. 13, Berlin 1964.
- [33] Meissner, H.: *Konvergenztheorie und Realität*. Berlin 1969.
- [34] Nikolajew, W.: *Forschung und Entwicklung im Imperialismus*. Berlin 1972.
- [35] Nowikow, N.: *Probleme der Leitung und Organisation in der bürgerlichen Soziologie*. In: *Sowjetwissenschaft/Gesellschaftswissenschaftliche Beiträge*. Heft 8/1972.
- [36] *Rechenschaftsbericht des ZK der SED an dem VIII. Parteitag der SED*. Berichterstatter: E. Honecker. Berlin 1971.
- [37] Schabad, B. A.: *Die politische Philosophie des gegenwärtigen Imperialismus, Zur Kritik der antikomunistischen Grundkonzeptionen*. Berlin 1970.
- [38] Schmidt, M.: *Thesen zur Entwicklung des imperialistischen Herrschaftssystems*. In: *IPW-Berichte*. Heft 3/1972.
- [39] Tanzer, M.: *The Sick Society — USA*. New York 1971.
- [40] Toffler, A.: *Der Zukunftsschock*. Bern, München, Wien 1971.
- [41] Wolkow, G. N.: *Soziologie der Wissenschaft*. Berlin 1970.